

HASAN PADİŞAH KÜMBETİ

Ahlât'ta, XIII. yüzyıla ait mezar anıtı.

Ahlât'ın Tahtısüleyman mahallesinin güney kısmında ve Karşeyh Mezarlığı'nın kuzeydoğusunda, üzerine yapıldığı tepenin silüetine hâkim bir yerde bulunmaktadır. Yapı, yine Ahlat'ta bulunan Ulu-kümbet'ten (Usta-Şâgird Kümbeti, Çubuklu Kümbet) sonra büyük ölçüde olan ikinci mezar anıtıdır.

İçinde üç mezar bulunan yapı, kapısının üzerindeki girift bir istif halinde nesih hattıyla yazılmış iki satırlık kitâbeye göre 673 yılının Recep ayında (Ocak 1275) Melikü'l-ümerâ Mahmûd b. Hüsâmeddin Hasan Aka için inşa edilmiştir; diğer iki mezardan birinde de veziri Hasan Ali yatmaktadır. Halk arasında kümbetin Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'a ait olduğuna inanılıyorsa da aslında Hasan Padişah denilen zat Moğollar'ın Ahlat hâkimidir.

Evliya Çelebi'nin 1655 yılında Ahlat'a geldiği zaman içine girdiği ve, "... Birçoğu kurumuş iskelet halindedir. Hatta bir zenci yüzlü çocuk, elinde sopası ile ayak üzerinde bekçi gibi duvara dayalı durmaktadır. Gayet korkulu bir yüzdür. Türbedarı yoktur. Kapıları Revan fâtihi Murad Han'ın ziyaret etmesinden beri kapalıdır..." (Seyahatnâme, IV, 134) diye anlattığı yapı Hasan Padişah Kümbeti, adını andığı padişah da 1635'te Revan ve Tebriz seferine çıkan IV. Murad'dır. Mum-

yaların, 1910 yılında mum adağı yapan kadınların yol açtığı bir yangın sonucunda yandığı bilinmektedir (Abdürrahim Şerif, s. 68). Kümbet de bu yangından zarar görmüştür, ama büyük ölçüde yıkılmasının sebebi herhalde başka bir âfettir.

Hasan Padişah Kümbeti, altta kare planlı cenazeliğe (mumyalık) bunun üzerindeki daire planlı ziyaret mahallinden (mescid) meydana gelmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1969 yılında başlatılan restorasyon çalışmaları sonucunda cenazeliğe gövdenin kuzeye bakan çeyrek kısmı dışında kalan yerleri tamamen yenilenmiştir. Cenazeliğin yuvarlak kemerli girişi, doğu cephesinin kuzeydoğu köşesine yakın bir yerde bulunmaktadır. Çapraz tonoz örtülü mekân üç duvarındaki mazgal pencerelerden ışık alır; bu pencerelerden batıdaki sôvesi zencirek, güneydekiinki ise zikzak motifleriyle bezelidir. Diğerlerine göre daha sade olan doğu penceresi alınlığında iri bir rozet, yanlarında basit bir süsleme bandı görülmektedir. İçeride bulunan üç mezardan biri diğerlerinden büyüktür.

Ziyaret mahallinin onikigen kaidesi cenazeliğe köşelerdeki çift ters üçgen pahlar vasıtasıyla bağlanmıştır. Bunun üzerinde konik külâhlı silindirik gövde yükseilir. Kuzey cepheye yer alan kâpiya çıkışı iki taraftan taş basamaklı dar merdivenlerle sağlanmıştır. Kapı, kenarlarında burmalı sütunçeler bulunan yedi sıra mukarnas kavsaralı bir açıklık halindedir; mukarnasların içleri kabartma rûmî ve palmetlerle bezelidir. Üzeri iç içe geçme sekizgenler ve palmet dizileriyle süslü geniş bir bordür kâpiya çerçeve teşkil eder. Batı, güney ve doğu yönlerine açılan üç pencere beşer sıra mukarnas kavsaralıdır. Geometrik bezemeli dar bir bordürün çevrelediği nişlerinin içindeki kuşatma kemeri üzerinde birer gülbezek göze çarpar.

Türbenin dış yüzeyi, içlerinde girift saç örgüleri bulunan bordürler, kaval silmelerle bağlantılı yüzeyel kemerler ve bunların içinde yer alan gülbezeklerle (toplam on altı adet) süslenmiştir. Kapı ve pencere aralarına rastlayan yerlere üçgen kesitli ince uzun nişler açılmış ve bunlara çerçeve teşkil eden dar bordürün içi zikzak motifleriyle doldurulmuştur. Üzerinde birbirine paralel fitiller bulunan ve tamamı yeni olan konik külâhın eteğini iki sıra mukarnaslı saçak frizi dolanmaktadır. Halen oldukça bakımlı durumda bulunan Hasan Padişah Kümbeti, mimarisi ve süslemesi bakımından Ahlat kümbetlerinin özelliklerini bünyesinde toplayan ilçenin en gösterişli mezar anıtlarından biridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IV, 134; H. F. B. Lynch, *Armenia, Travels and Studies*, New York-Bombay 1901, s. 292; Abdürrahim Şerif [Beygü], *Ahlât Kitabeleri*, İstanbul 1932, s. 67-68, şekil 12; Gabriel, *Voyages*, I, 248; Nermin Tabak, *Ahlât Türk Mimarisi*, İstanbul 1972, s. 15; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1973, II, 140; a.mlf., *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi*, Ankara 1991, s. 109; *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler*, Ankara 1977, II, 259-262; Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri: Selçuklu Dönemi*, Ankara 1986, I, 76-83; a.mlf., "Bitlis-Ahlât. Hasan Padişah Kümbeti Onarımı", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, sy. 1, Ankara 1974, s. 47-68; Faruk Sümer, "Ahlât Şehri ve Ahlatşahlar", *TTK Belleten*, L/197 (1986), s. 459, 469; a.mlf., *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990, s. 58, 66; Recep Yaşa, *Bitlis'te Türk İskânı: XII-XIII. Yüzyıl*, Ankara 1992, s. 53-55, rs. 8, şekil 7; İbrahim Kafesoğlu, "Ahlât ve Çevresinde 1945'te Yapılan Tarihî ve Arkeolojik Tetkik Seyahatı Raporu", *TD, I/1* (1949), s. 174; A. Süheyl Ünver, "Ahlât'tan Geçerken", *Hayat Tarih Mecmuası*, II/ 8, İstanbul 1971, s. 6-9; Ara Altun, "Ahlât: Mezar Âbideleri", *DİA*, II, 22.

ENİS KARAKAYA

HASAN PAŞA

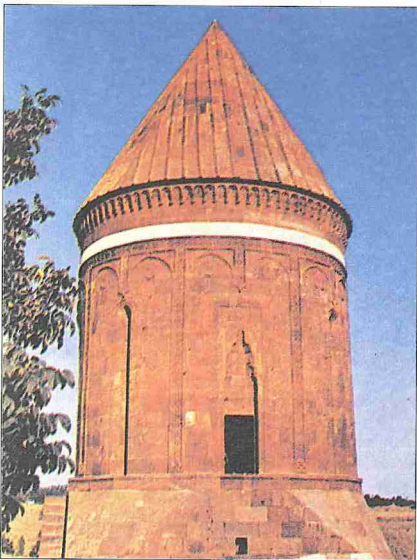
(ö. 979/1572)

Barbaros Hayreddin Paşa'nın oğlu,
Cezayir beylerbeyi.

1516 yılı civarında doğdu. Barbaros Hayreddin Paşa'nın Cezayirli bir hanımından olma oğludur. Muhtemelen çocukluk ve ilk gençlik yıllarını babasının yanında Cezayir'de geçirdi. Denizcilikle ilgili bilgileri babasından öğrendi. Kanûnî Sultan Süleyman tarafından 1533'te İstanbul'a çağrılan Barbaros'un yanında büyük bir ihtimalle Hasan da vardı. Nitekim 1538'deki Preveze Deniz Muharebesi'ne katıldığı kesindir. Bir ara Kocaali sancak beyliğinde bulundu. 1544'te babasının isteğiyle, bir yıl önce ölen Hasan Ağa'nın yerine babasına vekâleten Cezayir beylerbeyiliğine getirildi (*Gazavât-ı Hayreddin Paşa*, vr. 45^a).

Hasan Paşa, Cezayir savunmasını güçlendirdikten sonra İspanyollar'la çekişme sebebi olan Tilimsân meselesini halletme işine girişti. İlk seferinde başarılı olamadı. 1546'da yaptığı ikinci sefer ise bu tarihte İstanbul'dan babasının ölüm haberinin gelmesi üzerine Cezayir'e dönmek zorunda kaldığı için yarıda kesildi. Asaleten Cezayir beylerbeyi olduktan sonra dikkatini, Cezayirli ve Oranlı (Vehrân) İspanyollar arasındaki çatışmadan faydalanarak Tilimsân'a sahip çıkan Faslı Sa'dî Muhammed eş-Şeyh üzerinde yoğunlaş-

Hasan Padişah Kümbeti - Ahlat / Bitlis

tırdı (1550). Yeniçerilerden ve Benî Abbas kabilesinden oluşan ordusunun başında kısa zamanda Faslılar'ı yenerek Tilimsân'ı zaptetti (1552). Ancak bir süre sonra muhtemelen Fransa'ya karşı Osmanlı Devleti'nin aksine takip ettiği düşmanca siyaset yüzünden görevinden alınarak İstanbul'a çağırıldı. Çok kısa bir süre Menteşe sancak beyliği yaptı (BA, MD, nr. 1, s. 212, 280).

1557 yılında, Corso isyanı ve Tekelerli Paşa'nın öldürülmesiyle sarsılan sosyal düzeni sağlama ve Sa'dî Şerif Muhammed el-Mehdî tarafından Tilimsân'ın işgali yüzünden bozulan dış politika dengesini düzene koyma göreviyle tekrar Cezayir'e gönderildi. İç barışı sağladıktan sonra Faslılar'a karşı sefere çıktı ve Tilimsân'ı kurtardı. Bu harekât sırasında Faslılar'ı memleketlerine kadar takip ettiyse de Oran'daki İspanyollar'ın dönüş yolunu arkadan kapatabilecekleri endişesiyle Fas'a girmekten çekindi. 23 Ekim 1557'de Sa'dî hükümdarını öldürtmeyi başaran Hasan Paşa, ertesi yıl Mostaganem'i kuşatan İspanyollar'ı yenilgiye uğrattı. Daha sonra iç karışıklıkları düzeltmek, yeniçerilerin nüfuzunu kısıtlamak ve Faslılar'la savaşıma hazır bir orduya sahip olabilmek için Kabîliler'den faydalanmayı düşündü. Benî Abbas'ın reisi Ahmed b. Kâdî'yi mağlûp ettikten sonra Mukrânî adlı kardeşini haraç vermeye mecbur bıraktı (Eylül 1559). Piyâle Paşa'nın Cerbe muhasarasına katıldı. Burada Haçlı donanmasının yenilmesinin ardından Faslılar'a karşı yeni bir harekât hazırlığı içinde iken yeniçeriler bir kenara bırakıldıkları düşüncesiyle ayaklandılar ve Hasan Paşa'yı zincire vurarak İstanbul'a gönderdiler (Eylül 1561). Ancak Hasan Paşa ertesi yıl tekrar Cezayir beylerbeyliğine tayin edildi. 1563'te Oran'ı ve Mersalkebîr'i kuşattıysa da İspanya'dan yardımcı kuvvetlerin gelmesi üzerine çekilmek zorunda kaldı. 1565 yılında emrindeki Cezayir donanması ile Malta kuşatmasına katıldı (BA, MD, nr. 6, s. 637, hk. 1398) ve gemilerinin bir kısmını kaybetti. 1567'de İstanbul'a çağırılan Hasan Paşa, bozgunla sonuçlanan İnebahtı Deniz Savaşı'nda donanmanın bir bölümünün kumandasını üstlendi (BA, MD, nr. 12, s. 244, hk. 510).

Hasan Paşa, 1571 yılında yeniden Cezayir beylerbeyliğine tayin edildiyse de (BA, MD, nr. 16, s. 313, hk. 555) rahatsızlanması yüzünden görev yerine ulaşamadan vefat etti. Cenazesi Beşiktaş'ta babasının türbesine gömüldü. Genellikle

Barbaros'un evlâtlığı Hasan Ağa ile karıştırılan ve bir rivayete göre ünlü Türk denizcisi Turgut Reis'in damadı olan (*Kâmûsü'l-a'lâm*, II, 1949) Hasan Paşa'nın Mahmud ve Mehmed adlarında iki oğlu olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 1, s. 212, 280; nr. 6, s. 637, hk. 1398; nr. 12, s. 244, hk. 510; nr. 16, s. 313, hk. 555; *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*, Paris Bibliothèque Nationale, T, nr. 1186, vr. 45^a vd.; J. Morgan, *A History of Algier*, London 1731, tür.yer.; Cl. Bontems, *Manuel des institutions algériennes de la domination turque à l'indépendance*, I. La domination turque et le régime militaire: 1518-1870, Paris 1870, tür.yer.; H. D. de Grammont, *Histoire d'Alger sous la domination turque: 1515-1830*, Paris 1887, tür.yer.; P. Ruff, *La domination espagnole à Oran*, Paris 1900, tür.yer.; A. Cour, *L'établissement des dynasties des chérifs au Maroc et leur rivalité avec les turcs de la régence d'Alger*, Paris 1904, tür.yer.; D. de Haedo, *Topografia et Historia General de Argel: Epitome de los reyes de Argel*, Madrid 1927, s. 287-296; Aziz Samih İtler, *Şimali Afrika'da Türkler*, İstanbul 1936-37, I-II, tür.yer.; R. Le Tourneau, *Les débuts de la dynastie sa'dienne*, Alger 1954, tür.yer.; a.mlf. - Cengiz Orhonlu, "Hasan Paşa", *EP* (Fr.), III, 258-259; G. Mouloud, *L'Algerie sous les turcs*, Tunis 1974, tür.yer.; *Kâmûsü'l-a'lâm*, II, 1949; Mouley Belhamissi, *Histoire de marine algérienne: 1516-1830*, Alger 1986, tür.yer.; Ahmed Tevfik el-Medenî, "Min veşâ'iki'l-Cezâ'iri'l-'Osmâniyye: el-'Osmâniyyûn ve'l-Cezâ'iriyyûn yeste'iddûn li-inkâz vehrân ve li-hişâri Malta", *Mecelletü't-târih* (1975), s. 37-47; Muhammed Hacı, "el-'Alâkâtü'l-mağribiyyetü'l-'Osmâniyye fi'l-karni's-sâdis 'aşer", *RHM*, sy. 29-30 (1983), s. 151-160; P. Berthier, "Sur le problème des tributs de vassalité des sultans sadiens à l'égard des sultans ottomans", a.e., sy. 37-38 (1985), s. 105-111; G. Yver, "Hasan Paşa", *IA*, V/1, s. 318-319. ALDO GALLOTTA

HASAN PAŞA, Cezayirli

(bk. CEZAYİRLİ GAZİ HASAN PAŞA).

HASAN PAŞA, Çatalcalı

(ö. 1041/1631)

Osmanlı kaptan-ı deryâsı.

Çatalcalı bir yeniçerinin oğludur. Önce Çaşnigîr Mehmed Ağa'nın hizmetine girdi, daha sonra "saraç şakirdi" olarak saraçhâneye alındı ve burada Hacı Mustafa Ağa'ya intisap etti. Mustafa Ağa, Dârüsaâde ağalığına getirilince Hasan Ağa da sırasıyla matbah emini, çavuşbaşı, 1615'te kapıcıbaşı ve ardından mîrâhûr-ı evvel oldu. 18 Şevval 1035'te (13 Temmuz 1626) beylerbeyilik pâyesiyile kaptanpaşalığa getirildi.

I. Ahmed'in kızlarından Fatma Sultan'la evlenen ve bundan dolayı "damad" sıfatıyla da anılan Hasan Paşa, kaptan-ı deryâ olduktan sonra âdet olduğu üzere Donanma-yı Hümâyûn'la Akdeniz'e ve Karadeniz'e seyrüseferlerde bulundu. 1627'de Karadeniz sahillerini talan eden ve İstanbul'a kadar gelen Kazaklar üzerine çıktığı seferde Kili'ye kadar gitti. Burada kendisine katılan Özi muhafızı Murtaza Paşa ile Silistre Valisi Kantemir Mirza'ya hil'atler giydiren Hasan Paşa, onların getirdiği esirlerden Kazaklar hakkında bilgiler aldı. Bu bilgiler doğrultusunda hareket ederek sazlıklarda gizlenen Kazaklar'ın üzerine âni bir baskın düzenledi. Bunların çoğunu bertaraf etti, 7-800 kadarını da esir aldı. Özi Kalesi'ni tamir ettiren Hasan Paşa bu başarıları dolayısıyla İstanbul'da büyük şenliklerle karşılandı.

Kırım hanlığına getirilen Canbek Giray'ı makamına oturtmakla da görevlendirilen Hasan Paşa'nın başarıları hırslı ve hasis bir kişi olan bacanağı Topal Receb Paşa'nın kıskançlığına sebep olmuştu. Hatta Özi muhafızı Murtaza Paşa da Hasan Paşa'nın aleyhine döndü ve sadârete onun bazı icraatlarını kötüleyici mektuplar gönderdi. Bu muhalefete Çatalcalı'nın kapı kethüdâsı Konevî Abdülfetâh Ağa da katılınca Hasan Paşa görevinden alındı (13 Rebîülevvel 1040/20 Ekim 1630).

Bu âni azilden dolayı sarsılan Hasan Paşa Budin beylerbeyliğine getirildi, fakat daha görev yerine gitmeden Rumeli'de asker toplamakla görevlendirildi. Ancak Yenişehir'den Tırhala'ya giderken Doğan- köprüsü denilen yerde öldü (3 Muharrem 1041/1 Ağustos 1631). Bazı kaynaklarda Receb Paşa tarafından zehirlendiği öne sürülmektedir. Hasan Paşa'nın naaşı İstanbul'a getirilerek Gedikpaşa mahallesinde yaptırdığı mektep civarına defnedildi.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed b. Mehmed, *Târih*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, nr. 300, vr. 40^{a-b}; Peçuyul İbrâhim, *Târih*, II, 152; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 103, 125, 134; Naîmâ, *Târih*, II, 429; III, 41-42, 67, 70-73; *Sefînetü'l-vüzerâ*, s. 28-29; Râmizpaşazâde Mehmed İzzet, *Harîta-ı Kapudânân-ı Deryâ*, İstanbul 1258, s. 47; Hammer (Atâ Bey), IX, 131-132; Dâyezâde Mehmed Bahâeddin, *Eser-i Bahâî*, TTK Ktp., TY, nr. 38, vr. 24^{a-b}; *Sicill-i Osmânî*, II, 132; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 11; Danişmend, *Kronoloji*², V, 188; Uluçay, *Padişahların Kadınları*, s. 51; C. Orhonlu, "Hasan Paşa", *EP* (İng.), III, 252.

ALİ İHSAN GENCER